

Objectieve klasse, inschatting van klasse en stemgedrag in Nederland

Lorenzo D’Hooge

SOC 12 (1): 97–121

DOI: 10.5117/SOC2016.1.HOOG

Abstract

Objective class, subjective class identification and voting behavior in the Netherlands

The traditional approach to class voting has largely ignored the question whether ‘objective’ class membership coincides with ‘subjective’ class identification. Following Sosnaud et al. (2013) and D’Hooge et al. (2015), this study evaluates party preferences in the Netherlands when people’s objective and subjective social class do not coincide. Seminal studies on voting behavior have suggested that members of lower classes are more likely to vote for the economic left and cultural right and that higher classes demonstrate the opposite pattern. Yet, these studies have overlooked on the one hand the possibility that there is a mismatch between the objective class people can be classified in and the class they think they are part of, and on the other hand the consequences of this discordant class perception on voting behavior. I find that the majority of the Dutch people identify with the middle class, whereas only a minority of the lower and higher classes correctly perceive their objective social class. Further, subjective class identification seems to be a better predictor of general and economic voting behavior than objective class. When it comes to general and economic voting the *Klasse für sich* prevails over the *Klasse an sich*.

Keywords: sociale klasse, stemgedrag, links-rechts stemmen, sociale identiteitstheorie, Nederland

1 Inleiding

Ondanks het vele academische onderzoek naar de invloed van sociale klassenposities op politieke preferenties (Lipset 1963; Clark, Lipset en Rempel 1993; Houtman, Achterberg en Derks 2009; Van der Waal, Achterberg en Houtman 2007; Oesch 2008; Weakliem 1995; Evans 2000), bestaat er discussie rond de relevantie van klasse bij het onderzoeken van stemgedrag (Pakulski en Waters 1996; Scott 2014). In de literatuur over klassengebonden stemgedrag wordt doorgaans uitgegaan van sterke gevolgen van klassenposities op stemkeuzes. Sociale klassen hebben immers een basis in de relatie tussen het individu en de markt en zorgen voor een zekere verbondenheid tussen mensen met gedeelde marktposities en bijgevolg ook voor gelijke levenskansen (Weber 2009; Giddens, Ociepa en Zujewicz 1973; Giddens 1982; Holton en Turner 2010). Politiek kan ongelijkheden in de markt herstellen waardoor het een valabele assumptie is dat iemands politieke voorkeur voortkomt uit zijn of haar lidmaatschap van een sociale klasse. Sommige sociale wetenschappers stellen na empirisch onderzoek evenwel vast dat de invloed van klasse op stemgedrag afneemt waardoor er vandaag de dag nog steeds een levendig debat gaande is (Houtman et al. 2009; Van der Waal et al. 2007; Jansen, Evans en De Graaf 2013; Nieuwbeerta 2000; Manza en Brooks 1999; De Graaf et al. 1995; Evans 2000; Weakliem en Heath 1994; Jansen et al. 2013).¹

Sosnaud, Brady en Frenk (2013) schuiven een zelden onderzocht argument naar voren door te beargumenteren dat objectieve klassenposities en subjectieve inschattingen van klasse niet noodzakelijk overeenkomen. Meestal maken sociologen om stratificatiepatronen te onderzoeken² gebruik van classificatieschema's die gebaseerd zijn op informatie over het beroep van respondenten en de autonomie/autoriteit die ze hebben op het werk. Maar volgens Jackman en Jackman (1973, 1979) is het niet enkel het *objectieve lidmaatschap*, maar ook *het zichzelf zien als lid van* een sociale klasse dat een belangrijke invloed heeft op (politiek) gedrag (zie ook Centers 1949; Calhoun 1982). Uit onderzoek blijkt net dat dit objectieve lidmaatschap en de subjectieve inschatting van klasse niet altijd overeenkomen: een meerderheid ziet zichzelf als lid van de middenklasse terwijl ze dit objectief gezien niet zijn (Vanneman 1980; Evans en Kelley 2004; Curtis 2014; Andersen en Curtis 2012). In dit artikel wordt onderzocht in hoeverre, om een marxistische terminologie te gebruiken, niet enkel de *Klasse an sich* maar ook de *Klasse für sich* een rol speelt met betrekking tot stemgedrag (Jackman et al. 1973).

Een klassenidentiteit gaat gepaard met gedeelde waarden en attitudes

waardoor het logisch is dat de subjectieve inschatting van klasse belangrijk kan zijn om stemgedrag te begrijpen (Middendorp 1991, Houtman et al. 2009; Savage 2001). Nederland is hierbij een zeer interessante casus, aangezien er door de verzuiling nooit echt sprake is geweest van sterk klassengebonden stemgedrag (Van der Eijk en Niemoller 1983). Zelfs na de ontzuiling nam dit, tegen de verwachting in, slechts beperkt toe (Hellemans 1988; Thomassen 2000; Nieuwbeerta 1996). Tegelijkertijd is er wel een toename van ongelijkheid in Nederland (Van den Brakel-Hofmans 2007) wat consequenties heeft voor hoe mensen hun plaats in de stratificatie inschatten (Hout 2008; Curtis 2014). Aangezien Sosnaud et al. (2013) aantonen dat de helft van de Amerikanen zichzelf in een andere klasse plaatst dan sociologen hen toewijzen, is het relevant om na te gaan hoe dit in Nederland is, mede gezien de ontwikkelingen met betrekking tot ontzuiling en ongelijkheid. Een afwijkende subjectieve klasse kan onder andere zorgen voor andere politieke voorkeuren dan sociologen verwachten op basis van iemands objectieve klasse (Middendorp 1991). In dit artikel wordt onderzocht of de combinatie tussen iemands objectieve en subjectieve klasse stemgedrag beter kan voorspellen dan enkel objectieve klasse.

In het literatuuroverzicht worden aan het einde de hypothesen besproken. Vervolgens wordt in de data- en methodensectie de keuze voor het Nederlandse deel van de European Election Study uit 2009 en de manier van operationalisering toegelicht. Na het bespreken van de resultaten wordt ten slotte in de discussie gereflecteerd over de bevindingen.

2 Literatuuroverzicht

2.1 Objectieve klassenpositie en subjectieve inschatting van klasse

Onderzoek naar klassengebonden stemgedrag gaat decennia terug en leverde een rijke literatuur op. Onderzoekers zijn er, geïnspireerd door de gedachte dat stemgedrag een democratische vertaling van de klassenstrijd is, in geslaagd om de relatie tussen sociale klasse en stemgedrag empirisch vast te stellen (vgl. De Graaf, Nieuwbeerta en Heath 1995; Lipset 1959). Vanaf het klassieke werk van Robert Alford (1967) tot recent academisch onderzoek door Jansen et al. (2013), hebben sociologen herhaaldelijk getracht om de bevolking in goed gedefinieerde schema's onder te brengen, onder andere gebaseerd op basis van beroep en werkautonomie. Dit om verschillen qua stemgedrag bloot te leggen tussen de verschillende sociale strata. Maar reeds sinds Clark en Lipset hun invloedrijke artikel 'Are social

classes dying' (1991) publiceerden, is het verre van duidelijk of sociale klassen nog steeds relevant zijn om stemgedrag te verklaren. De Graaf et al. (1995), bijvoorbeeld, tonen aan dat de mate van klassengebonden stemgedrag in het algemeen afneemt in westerse landen.³

Bij het bestuderen van klassengebonden stemgedrag komen echter twee problemen naar voren. Ten eerste wordt er uitgegaan van het idee dat sociale klassen objectief bestaan. Er is geen formeel lidmaatschap mogelijk, wat impliceert dat ze steunen op de ontologische classificatie in verschillende categorieën die zelf niet oncontroversieel zijn. Discussies over de relevantie van specifieke definities van klasse zijn reeds lang gaande, en verre van uitgekristalliseerd (zie Wacquant 1991; Bol en Weeden 2014; Guveli, Luijckx en Ganzeboom 2012). Het tweede probleem is de beperkte aandacht die onderzoekers van klassengebonden stemgedrag hebben besteed aan de rol van subjectieve klasse. Lockwood (1969) suggereerde reeds dat de gedeelde ervaringen van dezelfde klassenbelangen een vitaal en krachtig motief zijn voor actie (zie ook Giddens (1982) die spreekt over 'conflict consciousness'). Het idee dat mensen hebben over hun sociale klasse komt niet voort uit het lidmaatschap van een klasse op zich, maar wel uit het feit dat ze zichzelf zien als lid van die klasse en dit kan afwijken van hun objectieve klasse.

In dit artikel worden sociale klassen gezien als sociale constructen die verder gaan dan enkel ontologische constructen. Meer bepaald wil dit zeggen dat er naast objectieve klasse ook aandacht is voor de rol van – de vaak onderbelichte – subjectieve klasse. Hierbij is het zo dat iemands objectieve sociale positie en de economische zekerheden en onzekerheden die iemand op dagelijkse basis ervaart een bepalende rol spelen in diens inschatting van zijn of haar sociale klasse (Savage 2001; Mann 1973). Door sociale vergelijking en door middel van kleine netwerken, contacten met collega's, vakbonden of werkgeversorganisaties en interactie met andere mensen in gelijkaardige posities vormen individuen zich een idee van hun plaats in de stratificatie-orde (Hout 2008; Curtis 2014; Nakhaie 1992).⁴

Sociale klassen hebben invloed als *verbeelde gemeenschappen* (Anderson 1991; Domhoff 2002)⁵ waarvan iemand zichzelf als lid ziet. Een inschatting van sociale klasse vormt daarnaast een *sociale identiteit*. Dit is het deel van iemands zelfkennis waaruit de ideeën van die persoon over het lidmaatschap van een sociale groep zijn afgeleid, en het emotioneel belang dat gehecht wordt aan dit lidmaatschap (Tajfel 1974: 69). Mensen zijn gemotiveerd om een positieve sociale identiteit te bereiken en behouden, wat ervoor zorgt dat diegenen die zichzelf zien als lid van een bepaalde sociale klasse, hier ook een positieve inschatting van zullen hebben (Tur-

ner 1975; Abrams en Hogg 2006). Aanvullend stelt de sociale categorisatietheorie (Turner 1985) dat mensen die sterk gehecht zijn aan een bepaalde groep veel vaker de normen en waarden volgen van de groep waarvan ze zich lid voelen (Huddy en Khatib 2007; Christensen et al. 2004). Dit is belangrijk voor dit artikel aangezien dit wil zeggen dat iemand eerder de normen, waarden en politieke preferenties volgt van de klasse waar hij of zij denkt deel van uit te maken en niet van de klasse waar hij of zij effectief toe behoort.

Verder is ook het Thomas-theorema relevant voor dit onderzoek. Dit houdt in dat wanneer mensen een situatie als echt inschatten de gevolgen ervan ook echt zijn (Thomas en Thomas 1928: 572, in Merton 1995: 380). Aangezien er aanwijzingen zijn dat objectieve klasse enkel gevolgen heeft voor (politiek) gedrag als iemand ook gelooft dat hij of zij zich in die positie bevindt (Calhoun 1982), kan verwacht worden dat deze inschatting van klasse een belangrijke rol speelt bij electoraal gedrag. Bijvoorbeeld, als iemand zich in een financieel veilige hogere of middenklassenpositie bevindt, kan deze persoon nog steeds voor een linkse partij stemmen omdat hij of zij zichzelf ziet als een lid van de arbeidersklasse; anderzijds, een lid van de arbeidersklasse dat zichzelf in de hogere klasse ziet zal eerder stemmen voor een conservatieve partij dan iemand uit de arbeidersklasse die er ook denkt effectief deel van uit te maken.

2.2 Economisch en cultureel stemmen

Het idee dat stemgedrag een reflectie is van iemands economische belangen gerelateerd aan zijn of haar socialeklassenpositie (Chan en Goldthorpe 2007) is vrij dominant binnen het onderzoek naar klassengebonden stemgedrag. Uit empirisch onderzoek blijkt dat de arbeidersklasse eerder op linkse partijen stemt aangezien de leden hiervan over het algemeen positief staan tegenover economische herverdeling en staatsinterventie, terwijl de middenklasse en hogere klasse eerder rechts stemt (Svallfors 1997, 1999; Devine 1992; Domanski 2008; Van der Waal et al. 2007). Recente inzichten wijzen ook op de culturele motieven die achter partijpreferenties zitten (vgl. Stubager 2010; Houtman et al. 2009; Kriesi et al. 2006). De achterliggende logica is dat de arbeidersklasse kiest voor rechtse partijen omwille van hun standpunten omtrent migratie en culturele diversiteit, terwijl de middenklasse en hogere klasse eerder linksere partijen prefereren vanwege hun culturele tolerantie (Kriesi et al. 2006; Van der Brug en Van Spanje 2007; Stubager 2010; Lipset en Bendix 1991; Clark et al. 1993; Weakliem 1995). Bij deze studies wordt steeds impliciet vertrokken vanuit het idee

dat klassen *verbeelde gemeenschappen* zijn en wordt gesteund op sociaal-psychologische theorieën.⁶

In dit onderzoek naar de mate waarin de subjectieve inschatting van klasse een rol speelt in stemgedrag in Nederland wordt er een onderscheid gemaakt tussen twee types verbanden tussen klasse en stemgedrag. Enerzijds (*economische stemhypothese*) wordt verwacht dat de hogere subjectieve sociale klassen eerder voor economisch-rechtse politieke partijen (*laisser faire*-economie) zullen stemmen. Van de subjectieve lagere klassen wordt verwacht dat ze eerder economisch-links stemmen (staatsinterventie). Anderzijds (*culturele stemhypothese*) wordt verwacht dat de hogere subjectieve klassen voor cultureel-linkse partijen zullen stemmen door hun positievere houding ten opzichte van etnische minderheden, migranten en andere socio-culturele fenomenen (Achterberg 2006; Weakliem et al. 1994). Diegenen die zichzelf in de arbeidersklasse plaatsen zullen cultureel-rechtse politieke partijen verkiezen.

In dit artikel is het niet mogelijk om een onderscheid te maken tussen mensen die op een bepaalde partij stemmen specifiek omwille van hun cultureel dan wel economisch programma. Wel wordt onderzocht of een van de dimensies een sterkere relatie kent met de combinaties tussen objectieve en subjectieve klasse dan de andere.

3 Data en methoden

3.1 Data

Voor dit artikel wordt data van de European Elections Study uit 2009 geanalyseerd, waarin onder andere informatie zit omtrent stemgedrag in de Nederlandse landelijke verkiezingen van 2006. Deze survey wordt sinds 1979 naar aanleiding van de Europese verkiezingen gehouden, oorspronkelijk als onderdeel van de Eurobarometer en sinds 1999 als onafhankelijke survey. Dit door middel van een steekproef van telkens ongeveer duizend respondenten. Deze dataset werd gekozen omdat het een van de weinige is waar zowel informatie rond sociale klasse gemeten door beroep, persoonlijke inschatting van sociale klasse en stemgedrag beschikbaar is. Na uitsluiting van niet-stemmers en respondenten die weigerden hun stemkeuze te openbaren of nog te jong waren, werden 728 cases gebruikt voor de analyses.

3.2 Afhankelijke variabele

In de survey wordt stemgedrag bevraagd met het volgende item: 'Op welke partij heb je gestemd?' Vervolgens wordt het Comparative Manifesto Project (CMP) gebruikt om de steminformatie metrisch vergelijkbaar te maken. Dit is een dataset die sinds de jaren vijftig de programma's codeert van alle politieke partijen in West-Europa, waaronder de Nederlandse. Hierbij is het grote voordeel dat de partijprogramma's van onder andere de Nederlandse partijen voor een hele variëteit aan onderwerpen metrisch uitgedrukt zijn (Klingemann et al. 2006). Concreet krijgen alle partijen op een reeks culturele en economische onderwerpen een score die theoretisch gaat van -100 (zeer links) tot 100 (zeer rechts) die uitdrukt hoe belangrijk een onderwerp is voor de partij en hoe links/rechts hun standpunt is. Als dit standpunt van een partij op alle onderwerpen in een schaal steeds zeer links of rechts is, dan krijgt de partij een hogere score. Een combinatie van linkse en rechtse standpunten zorgt voor een score dicht bij 0. Op zich is niet de absolute score van partijen maar wel de relatieve positie ten opzichte van andere partijen van belang. Het voordeel van deze operationalisering is dat er rekening gehouden wordt met (soms sterke) inhoudelijke verschillen tussen partijen van dezelfde ideologische strekking. Voor dit artikel werden de Nederlandse partijen op een standaard links-rechts-schaal en twee thematische, meer genuanceerde links-rechts-schalen geplaatst.

Op de standaard links-rechts-schaal, die rechtstreeks uit het CMP komt, zijn de politieke programma's van de Nederlandse partijen uitgedrukt als een score op een schaal waarin opinies rond economie, gezondheidszorg, de verzorgingsstaatstaat, minderheden en meer opgenomen zijn. Dit is een standaard links-rechts-schaal waarbij een lagere score een programma behelst met een nadruk op economische herverdeling en/of cultureel-progressieve standpunten terwijl een hogere score een rechtser programma omvat waar meer de nadruk ligt een economisch-liberaal programma en/of cultureel-conservatieve standpunten. Elke respondent krijgt een individuele score op basis van zijn of haar stemkeuze. De minimum en maximum scores zijn respectievelijk -100 en 100 aangezien de scores het aantal negatieve (links) of positieve (rechts) vermeldingen zijn van bepaalde politieke items in een partijprogramma (uitgedrukt in percentages). Bij deze schaal is het mogelijk dat een partij een score heeft in een bepaalde richting terwijl in realiteit een heel sterke nadruk gelegd wordt op het economische maar niet op het culturele, of omgekeerd.

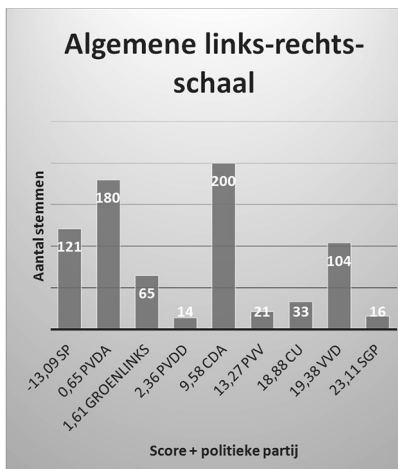
De standaard links-rechts-schaal wordt vanwege van deze ruwe meting vaak bekritiseerd; om die reden wordt geopteerd om in een tweede stap te

focussen op twee verschillende dimensies in de schaal: namelijk een economische as en een orthogonale culturele as (Lipset 1959). De economische as maakt een onderscheid tussen enerzijds preferenties voor meer staatsinterventie (een economisch-linkse partij als de SP) en anderzijds voorkeuren voor meer laissez-faire politiek (een economisch-liberaal-rechtse partij als de VVD). De CMP-items in deze schaal zijn: (1) per412: negatieve vermeldingen van een gereguleerde economie; (2) per413: negatieve vermeldingen van nationalisering/staatseigenaarschap; (3) per401: positieve vermeldingen van vrij ondernemerschap/kapitalisme; (4) per505: positieve vermeldingen van het beperken van de welvaartstaat en (5) per402: positieve vermeldingen omtrent het geven van economische steun bij het starten van een onderneming. Ook deze schaal gaat theoretisch gezien van -100 tot 100. Hoe hoger de score, hoe meer marktgeoriënteerd de partijvoorkeur.

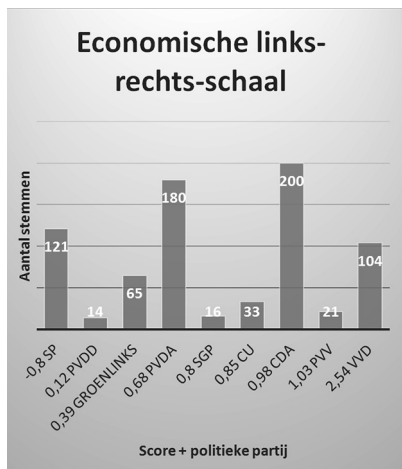
De culturele as maakt vervolgens een onderscheid tussen liberale waarden (een cultureel-linkse partij als GroenLinks) en autoritaire waarden (een cultureel-rechtse partij als de SGP). Dit wordt gemeten met vier items uit het CMP: (1) per603: positieve vermeldingen van traditionele morele waarden zoals stabiliteit van het gezin en religie; (2) per605: positieve vermeldingen omtrent het uitvoeren van alle wetten, meer middelen voor politie, een strengere houding in rechtspraak; (3) per604: negatieve vermeldingen van traditionele morele waarden, steun voor het homohuwelijk en abortus en (4) per705: negatieve vermeldingen van minderheden zoals immigranten en holebi's. Hoe hoger de score, hoe cultureel-rechtser de partij en bijgevolg de partijvoorkeur.

In figuren 1 tot en met 3 wordt de verdeling van de afhankelijke variabelen weergegeven. De resultaten illustreren waarom naast het analyseren van een algemene links-rechts-schaal ook het bekijken van een economische en culturele schaal interessant is. Uit figuur 1 blijkt bijvoorbeeld dat de SP de meest linkse partij is maar uit figuur 2 en 3 komt naar voren dat dit vooral een gevolg is van hun economische standpunten. Verder valt bijvoorbeeld op dat de SGP vooral cultureel heel rechts is, maar economisch eerder gematigd terwijl bij de VVD opvalt dat het een economisch rechtse maar cultureel gematigde partij is.⁷

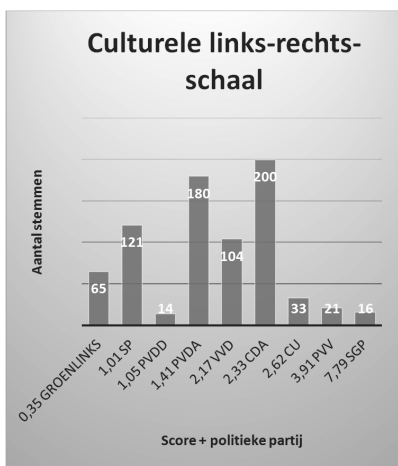
Voor twintig procent van de respondenten is er geen informatie rond hun stemkeuze beschikbaar ten gevolge van een niet-gedefinieerde missende waarde, omdat ze niet stemden, weigerden hun keuze te openbaren of omdat ze nog niet oud genoeg waren om te stemmen. De missende waarden zijn willekeurig verdeeld over de objectieve en subjectieve klassen.

Figuur 1 Nederlandse partijen op een algemene links-rechts-schaal

Figuur 2 Nederlandse partijen op een economische links-rechts-schaal

Figuur 3 Nederlandse partijen op een culturele links-rechts-schaal

3.3 Onafhankelijke variabele

Zowel de objectieve en subjectieve klassenposities zijn in drie categorieën opgedeeld: arbeidersklasse, middenklasse en hogere klasse. Door beperkingen gerelateerd aan de data en het arbitraire karakter van het koppelen van een objectieve klasse aan de subjectieve klassen 'lagere middenklasse' en 'hogere middenklasse', werd in navolging van Sosnaud et al. (2013) gekozen voor een driedeling.⁸

In de survey worden *objectieve klassenposities* origineel gemeten door middel van een EGP-schema met tien categorieën, gebaseerd op het soort

beroep, de mate van autoriteit en autonomie en het soort arbeidscontract (Ganzeboom, De Graaf en Treiman 1992). In de survey wordt een onderscheid gemaakt tussen de volgende tien groepen: (1) professionals en technici, (2) hogere administratieve beroepen en ambtenaren, (3) lagere administratieve beroepen en ambtenaren, (4) verkoopsgelateerde beroepen, (5) beroepen in de dienstensector, (6) geschoolde arbeiders, (7) halfgeschoolde arbeiders, (8) ongeschoolde arbeiders, (9) landbouwarbeiders en (10) eigenaars/managers van een landbouwbedrijf. Zoals aangegeven in tabel 1 worden deze tien categorieën gereduceerd tot drie sociale klassen: (1) de arbeidersklasse (bestaande uit geschoolde, halfgeschoolde, ongeschoolde en landbouwarbeiders), (2) de middenklasse (bestaande uit lagere administratieve beroepen en ambtenaren, mensen werkzaam in verkoop en diensten en eigenaars/managers van een landbouwbedrijf) en (3) de hogere klasse (bestaande uit professionals, technici, hogere administratieve beroepen en ambtenaren). 25,4% van de Nederlanders hoort tot de hogere klasse, 58,2% tot de middenklasse en 16,3% procent tot de arbeidersklasse.

Tabel 1 Objectieve sociale klasse

	Categorisatie steekproef	N	Percentage
Hogere klasse	Professionals en technici	164	17,3
	Hogere administratieve beroepen en ambtenaren	77	8,1
Middenklasse	Lagere administratieve beroepen en ambtenaren	132	13,9
	Verkoop	96	10,1
Arbeidersklasse	Diensten	308	32,5
	Landbouweigenaar/manager	16	1,7
	Geschoold	67	7,1
	Halfgeschoold	36	3,8
	Ongeschoold	27	2,9
	Landbouw	24	2,5

Bron: European Election Study (2009)

Subjectieve sociale klasse bestaat uit drie categorieën na reductie uit een schema met vijf subjectieve klassen (zie tabel 2). In de survey is dit op volgende wijze bevraagd: 'Als je kan kiezen tussen deze 5 namen voor jouw sociale klasse, van welke zou je zeggen dat je deel uitmaakt – arbeidersklasse, lage middenklasse, middenklasse, hoge middenklasse of hoge klasse? Om compatibel te zijn met de operationalisering van objectieve klasse, en om analoog te werken met Sosnaud et al. (2013) wordt in dit artikel een onderscheid gemaakt tussen de arbeidersklasse, de middenklasse (lagere middenklasse en middenklasse) en de hogere klasse (hogere middenklasse en hoge klasse).

Tabel 2 Subjectieve klasseninschatting

Gereduceerde classificatie	Zelfinschatting klasse	N	Percentage
Hogere klasse	Hoge klasse	41	4,1
	Hogere middenklasse	216	21,5
Middenklasse	Middenklasse	495	49,3
	Lagere middenklasse	89	8,9
Arbeidersklasse	Arbeidersklasse	137	13,6

Bron: European Elections Study (2009)

Om te onderzoeken in hoeverre stemgedrag samenhangt met iemands combinatie tussen objectieve en subjectieve klasse, zijn de drie subjectieve en drie objectieve klassenposities samengebracht in negen mogelijke categorieën waartoe een respondent kan behoren, zoals weergegeven in tabel 3. Dit schema bestaat uit drie *concordante* klassencombinaties, wat wil zeggen dat iemands objectieve en subjectieve klasse overeenkomen. Daarnaast zijn er ook zes *discordante* klassencombinaties, drie waarbij respondenten zichzelf hoger inschatten dan waar sociologen ze plaatsen en drie waarbij respondenten zichzelf in een lagere klasse plaatsen dan waar sociologen ze inschalen. In tabel 3 staat per objectieve klasse weergegeven hoe respondenten zichzelf subjectief inschatten. Hierbij komt naar voren dat de invulling van objectieve sociale klassen door sociologen en de invulling die Nederlanders zelf geven aan hun eigen klassenpositie vaak niet overeenkomen.⁹

Tabel 3 Klassencombinaties (rijpercentages)

	Subjectieve arbeidersklasse	Subjectieve middenklasse	Subjectieve hoge klasse
Objectieve arbeidersklasse	<i>Arbeidersklasse (concordant)</i> 34,8%	<i>Arbeider naar midden (discordant)</i> 45,5%	<i>Arbeider naar hoog (discordant)</i> 19,7%
Objectieve middenklasse	<i>Midden naar arbeider (discordant)</i> 13,9%	<i>Middenklasse (concordant)</i> 68,1%	<i>Midden naar hoog (discordant)</i> 18,0%
Objectieve hoge klasse	<i>Hoog naar arbeider (discordant)</i> 2,7%	<i>Hoog naar midden (discordant)</i> 48,6%	<i>Hoge klasse (concordant)</i> 48,7%
N	134	556	245

Bron: European Elections Study (2009)

3.4 Controlevariabelen en methode

In de analyses wordt gecontroleerd voor een aantal variabelen die reeds eerder nuttig bleken om stemgedrag te verklaren. Eerst en vooral, omdat verschillende politieke partijen hun oorsprong kennen in religieuze tradities (Huber, Ragin en Stephens 1993), wordt gecontroleerd voor *religieuze denominatie*. Aan respondenten is gevraagd: 'Behoor je tot een religie of religieuze denominatie? Indien ja, welke?' Er is een onderscheid gemaakt tussen (1) Niet religieus (referentie), (2) Katholiek, (3) Protestant en (4) Andere. Daarnaast wordt ook het effect van de persoonlijke inschatting van de eigen religiositeit getoetst. Deze gaat van 0 (totaal niet religieus) tot 10 (heel religieus). Aangezien sommige partijen de traditionele familiewaarden verdedigen (Huber et al. 1993), wordt ook gecontroleerd voor *burgerlijke stand* met een onderscheid tussen getrouwde (referentie) en niet-getrouwde respondenten. Omdat vrouwen meer geneigd zijn om voor linkse partijen te stemmen (Weisberg 1987), wordt daarnaast gekeken naar het effect van iemands *geslacht*, met mannen als referentie. Verder wordt ook gecontroleerd voor *leeftijd* aangezien oudere respondenten vaker voor traditionele partijen stemmen (Onraet, Van Hiel en Dhont 2013). Ten slotte, nauw gerelateerd aan sociale klasse, maar conceptueel verschillend is *opleiding*, gemeten door middel van de leeftijd waarop gestopt werd met een fulltime opleiding. De beschrijvende statistieken zijn te vinden in appendix 1.

Aangezien stemgedrag gehercodeerd wordt tot een metrische score door middel van het CMP, kan gebruik worden gemaakt van regressieanalyse om het effect van objectieve klasse, subjectieve klasse en de verschillende klassencombinaties op politieke preferentie te meten. In praktijk houdt dit in dat de drie afhankelijke variabelen afzonderlijk getest worden door middel van *fixed effects* regressieanalyse (Allison 2009).

3.5 Resultaten

Uit de resultaten van de meervoudige regressieanalyses op de drie afhankelijke links-rechts-schalen zoals weergegeven in model 1-model 4 van tabel 4 blijkt – controlerend voor mogelijke andere invloeden¹⁰ – dat subjectieve klasse een sterkere relatie heeft met bepaalde vormen van stemgedrag dan objectieve sociale klasse. Met de culturele links-rechts-schaal is er voor geen van beide vormen van sociale klasse een significant verband (model 5-6).

Met betrekking tot de algemene en economische links-rechts-schaal komt wel naar voren dat het effect van subjectieve klasse significant is en twee tot driemaal sterker dan voor objectieve klasse. Naarmate mensen zichzelf subjectief in een hogere klasse plaatsen gaat dit gepaard met algemeen en economisch stemgedrag voor rechtser partijen. In tabel 5 wordt

dit verder geïllustreerd door aandacht te besteden aan de verschillende mogelijke combinaties tussen de twee vormen van klasse. De gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten zijn door het grotere aantal variabelen in deze modellen lager dan in tabel 4, maar illustreren opnieuw het belang van subjectieve klasse.

Bij de algemene links-rechts-schaal stemmen mensen die zichzelf subjectief in de arbeidersklasse plaatsen (zowel met een concordante als discordante klassencombinatie) gelijkaardig, ongeacht of ze objectief gezien tot de middenklasse of hogere klasse behoren. Diegenen in de arbeidersklasse die denken dat ze deel uitmaken van de middenklasse of hogere klasse stemmen rechtser dan hun medearbeiders met een concordante inschatting. Ook bij de subjectieve middenklasse stemmen mensen ongeacht hun objectieve klasse min of meer hetzelfde. Bijvoorbeeld, mensen met een concordante middenklassencombinatie stemmen gelijkaardig aan mensen uit de arbeidersklasse die denken dat ze tot de middenklasse behoren. De subjectieve hogere klasse, vervolgens, stemt significant meer rechts dan de subjectieve arbeidersklasse of middenklasse. Dit opnieuw ongeacht of ze objectief gezien tot de arbeidersklasse, middenklasse of hogere klasse behoren.

Wanneer de algemene links-rechts-schaal vervangen wordt door een afzonderlijke economische en culturele schaal kunnen enkele meer genuanceerde vaststellingen gedaan worden. Er werd verwacht dat de subjectieve arbeidersklasse economisch linkser en de subjectieve hogere klasse economisch rechtser zou stemmen, wat grotendeels bevestigd wordt in model 2 van tabel 5. Mensen die denken dat ze deel uitmaken van de arbeidersklasse stemmen economisch significant linkser dan anderen terwijl diegenen die denken deel uit te maken van de hogere klasse economisch significant rechtser stemmen, beiden ongeacht hun objectieve achtergrond. Ook bij de middenklasse komt hetzelfde patroon naar voren, behalve wanneer iemand objectief gezien tot de hogere klasse behoort maar zichzelf in de middenklasse plaatst. De resultaten zijn parallel met deze voor de algemene links-rechts-schaal in model 1 (van tabel 5). Net als in de eerdere modellen werd geen verband tussen de klassencombinaties en cultureel stemgedrag gevonden (model 3 van tabel 5).

Samenvattend is er duidelijk een patroon in tabel 4 waarbij stemgedrag een sterkere relatie kent met subjectieve klasse dan met objectieve klasse wat betreft de algemene en economische links-rechts-schaal. Uit tabel 5 blijkt vervolgens dat hoe mensen denken over hun sociale klasse een invloed heeft op hun stemkeuze. Stemgedrag lijkt gestructureerd te zijn volgens hoe mensen zichzelf inschatten in sociale klassen en niet noodzakelijk volgens de sociale klassen die sociale wetenschappers definiëren.

Tabel 4 Objectieve en subjectieve klasse en stemgedrag

	Algemeen links-rechts			Economisch links-rechts			Cultureel links-rechts				
	B (SD)	Beta	B (SD)	Beta	B (SD)	Beta	B (SD)	Beta	B (SD)	Beta	
Intercept	Model 1 0.044 (2.249)		Model 2 -1.630 (2.316)		Model 3 0.221 (0.208)		Model 4 0.053 (0.213)		Model 5 1.667 (0.246)***		Model 6 1.626 (0.258)***
Objectieve klasse	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Arbeidersklasse (ref.)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Middenklasse	-0.624 (1.037)	-0.030	-1.437 (1.069)	-0.068	-0.025 (0.096)	-0.118 (0.098)	-0.063	-0.203 (0.114)	-0.086	-0.197 (0.119)	-0.083
Hoge klasse	-0.815 (1.176)	-0.034	-2.555 (1.227)*	-0.105*	-0.101 (0.109)	-0.282 (0.113)*	-0.131*	-0.243 (0.129)	-0.090	-0.207 (0.137)	-0.077
Religieuze denominatie											
Niet religieus (ref.)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Katholiek	0.455 (1.013)	0.018	0.149 (1.021)	0.006	0.048 (0.094)	0.023 (0.094)	0.010	0.172 (0.111)	0.062	0.157 (0.114)	0.057
Protestant	5.436 (1.259)***	0.181**	5.069 (1.257)***	0.169**	0.167 (0.116)	0.140 (0.116)	0.053	0.815 (0.138)***	0.243***	0.783 (0.140)***	0.234***
Andere	4.721 (1.388)**	0.135**	4.250 (1.402)***	0.122***	0.157 (0.128)	0.119 (0.129)	0.051	0.684 (0.152)***	0.176***	0.639 (0.156)***	0.165***
Mate van religiositeit	0.554 (0.148)***	0.164***	0.576 (0.150)***	0.170***	0.018 (0.014)	0.019 (0.014)	0.059	0.053 (0.016)**	0.141**	0.058 (0.017)***	0.155***
Burgerlijke stand											
Getrouwd (ref.)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Niet-getrouwd	-2.402 (0.839)**	-0.101**	-1.941 (0.850)*	-0.081*	-0.216 (0.078)**	-0.166 (0.078)*	-0.102**	-0.160 (0.092)	-0.060	-0.164 (0.095)	-0.061*
Geslacht											
Man (ref.)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Vrouw	-2.094 (0.779)**	-0.100**	-2.087 (0.769)**	-0.100**	-0.155 (0.071)*	-0.149 (0.071)*	-0.084*	-0.198 (0.084)*	-0.085*	-0.205 (0.086)*	-0.088*

	Algemeen links-rechts		Economisch links-rechts		Cultureel links-rechts							
	B (SD)	Beta	B (SD)	Beta	B (SD)	Beta						
Leeftijd	0.053 (0.027)	0.070	0.039 (0.027)	0.052	0.008 (0.003)**	0.125**	0.007 (0.003)**	0.103**	0.004 (0.003)	0.046	0.003 (0.003)	0.041
Opleiding	0.017 (0.058)	0.011	-0.041 (0.060)	-0.025	0.005 (0.005)	0.036	-0.001 (0.006)	-0.006	-0.009 (0.006)	-0.051	-0.007 (0.007)	-0.040
Subjectieve klasse												
Arbeidersklasse (ref.)												
Middenklasse												
Hoge klasse												
Adjusted R ²	11,7%		14,4%		3,7 %		7,7%		14,7 %			14,3%

* p < .05, ** p < .01, *** p < .001. De resultaten zijn deze van drie afzonderlijke fixed effect regressie-analyses.

Bron: European Elections Study (2009)

Tabel 5 Regressieanalyses socialeklassencombinaties en stemkeuze

	Model 1: Links-rechts-schaal	Beta	Model 2: Economische schaal	Beta	Model 3: Culturele schaal	Beta
Intercept	-0.972 (2.480)		0.125 (0.228)		-0.203 (0.208)	
Combinaties Objectieve en Subjectieve klasse						
Concordante arbeidersklasse (ref.)	-	-	-	-	-	-
Arbeidersklasse naar middenklasse	4.126 (1.922)*	0.107*	0.394 (0.177)*	0.115*	0.168 (0.214)	0.039
Arbeidersklasse naar hoge klasse	4.973 (2.452)*	0.086*	0.567 (0.226)*	0.111*	-0.208 (0.273)	-0.033
Middenklasse naar arbeidersklasse	-2.142 (1.985)	-0.055	-0.219 (0.183)	-0.063	-0.107 (0.221)	-0.024
Concordante middenklasse	2.704 (1.590) ^o	0.126 ^o	0.312 (0.147)*	0.165*	-0.137 (0.177)	-0.057
Middenklasse naar hoge klasse	4.610 (1.893)*	0.135*	0.495 (0.174)*	0.163*	-0.228 (0.211)	-0.060
Hoge klasse naar arbeidersklasse	-7.504 (4.596)	-0.059	-0.631 (0.423)	-0.056	-0.719 (0.511)	-0.051
Hoge klasse naar middenklasse	1.627 (1.813)	0.051	0.139 (0.167)	0.049	-0.143 (0.202)	-0.040
Concordante hoge klasse	3.643 (1.868) ^o	0.112 ^o	0.357 (0.172)*	0.124*	-0.203 (0.208)	-0.056
Religieuze denominatie						
Niet-religieus (ref.)	-	-	-	-	-	-
Katholiek	0.136 (1.024)	0.007	0.024 (0.094)	0.011	0.157 (0.114)	0.057
Protestant	5.022 (1.260)***	0.167***	0.138 (0.116)	0.052	0.774 (0.140)***	0.232***
Andere	4.243 (1.406)***	0.122***	0.117 (0.130)	0.038	0.642 (0.156)***	0.166***
Mate van religiositeit	0.572 (0.150)***	0.169***	0.019 (0.014)	0.063	0.058 (0.017)**	0.154**
Burgerlijke stand						
Getrouwd (ref.)	-	-	-	-	-	-
Niet-getrouwd	-1.942 (0.854)*	-0.081*	-0.164 (0.079)*	-0.077*	-0.170 (0.095)	-0.064
Geslacht						
Man (ref.)	-	-	-	-	-	-
Vrouw	-2.049 (0.772)*	-0.098**	-0.146 (0.071)*	-0.079*	-0.203 (0.086)*	-0.087*
Leeftijd	0.038 (0.027)	0.051	0.007 (0.003)**	0.102**	0.003 (0.003)	0.039
Opleiding	-0.041 (0.061)	-0.026	-0.001 (0.006)	-0.006	-0.007 (0.007)	-0.040
Adjusted R ²	14,1%		7,3%		14,1%	

* p < .05, ** p < .01, *** p < .001. De resultaten zijn deze van drie afzonderlijke fixed effect regressie-analyses. Bron: European Elections Study (2009)

4 Discussie

In dit artikel werd onderzocht in welke subjectieve klasse belangrijk is om stemgedrag te begrijpen. Dit is een relevante vraag in de Nederlandse context aangezien de ontzuiling tegen de verwachting in niet zorgde voor een sterkere band tussen objectieve klasse en stemgedrag (Van der Eijk et al. 1983; Hellemans 1988; Nieuwbeerta 1996). Aangezien de toegenomen ongelijkheid (Van den Brakel-Hofmans 2007) consequenties heeft voor hoe mensen hun plaats in de stratificatie zien (Hout 2008; Curtis 2014) is het de vraag of dit een impact heeft op hun stemgedrag.

Zoals recent gesuggereerd (Sosnaud et al. 2013) komen objectieve klassenposities niet noodzakelijk overeen met subjectieve inschattingen van klasse, wat gevolgen kan hebben voor het onderzoeken en begrijpen van stemkeuzes. Steunend op het Thomas-theorema impliceert dit dat stemgedrag eerder een basis zou kennen in de sociale klasse waarvan mensen denken deel uit te maken dan de sociale klasse waar ze aan toegewezen worden in nuttige, maar niet onfeilbare klassenschema's. Deze studie gaat niet alleen dieper in op electorale gevolgen van concordante of discordante klassenposities maar differentieert ook tussen algemeen, economisch en cultureel links-rechts stemgedrag (zie Houtman et al. 2009; Van der Waal et al. 2007).

De analyses op het Nederlandse deel van de European Elections Study tonen eerst en vooral dat subjectieve klasse relevant lijkt te zijn om stemgedrag te verklaren. *Klasse für sich* is dominantier dan *Klasse an sich*. Wanneer de combinaties tussen subjectieve en objectieve klassen verder bekeken worden is het zo dat mensen die zichzelf subjectief situeren in de arbeidersklasse gelijkaardig stemmen terwijl diegenen die objectief gezien tot de arbeidersklasse behoren maar zichzelf zien als lid van de middenklasse of hogere klasse meer naar rechts stemmen. Hetzelfde patroon komt naar voren bij de concordante en discordante hogere klasse en in beperktere mate bij de middenklasse. Deze resultaten illustreren een stempatroon waarbij er meer naar rechts (op een algemene schaal) gestemd wordt naarmate men zichzelf in een hogere klasse plaatst.

Wanneer vervolgens specifiek economisch stemgedrag bekeken wordt komt opnieuw naar voren dat mensen met een hogere subjectieve klasse economisch rechtser stemmen terwijl de subjectieve arbeidersklasse economisch linksere keuzes maakt, telkens ongeacht hun objectieve achtergrond. Iemands perceptie van zijn of haar sociale klasse lijkt een sterke invloed te hebben, waardoor eerdere bevindingen rond het electoraal belang van objectieve klassenposities kunnen worden genuanceerd (bijv.

Houtman et al. 2009). Diegenen die zichzelf aan de onderkant van de maatschappij inschatten verkiezen linkse partijen die herverdeling verdedigen, terwijl diegenen die zichzelf aan de top situeren dit als een natuurlijk status-quo beschouwen en economisch rechts prefereren (Stubager 2009). Met deze bevindingen rond het belang van subjectieve klasse moet wel met enige voorzichtigheid omgegaan worden gezien de causaliteit van de relatie tussen subjectieve klasse en stemgedrag in vervolgonderzoek nog verder uitgewerkt en bevestigd moet worden. Een bijkomende beperking van dit onderzoek is dat enkel kan worden vastgesteld dat stemgedrag gestructureerd is volgens subjectieve klasse op een (economische) links-rechts-schaal. Er kunnen op dit moment geen verdere uitspraken gedaan worden over eventuele voorkeuren qua specifieke politieke partijen die binnen verschillende subjectieve klassen bestaan.

Verder kan de afwezigheid van een relatie tussen subjectieve klasse en de culturele links-rechts-schaal een beperking van het onderzoek lijken, maar deze bevinding is niet noodzakelijk problematisch. Empirisch onderzoek toonde aan dat de persoonlijke inschatting van sociale klasse vooral afhangt van iemands individuele socio-economische situatie (Jackman et al. 1973). Een klassenidentiteit is immers een *economische* identiteit die gebaseerd is op differentiatie ten gevolge van sociale vergelijking over socio-economische breuklijnen heen (Savage 2001) en lijkt vooral een weergave te zijn van iemands perceptie van sociale ongelijkheid en diens tevredenheid daarmee (Sosnaud et al. 2013; zie ook Adair 2001). Dit wil vervolgens zeggen dat het argument van Pakulski et al. (1996) dat sociale klassen geen relevante factoren meer zijn in de samenleving genuanceerd wordt door de bevindingen in dit artikel. Sociale klassen zijn *verbeelde gemeenschappen* en deze komen zeker niet altijd overeen met de objectieve categorisatie door sociologen in vooraf gedefinieerde klassenschema's. Mensen denken deel uit te maken van een specifieke sociale klasse gebaseerd op een subjectieve inschatting van hun eigen socio-economische positie in contrast met anderen en vormen zo een *sociale identiteit*. De discrepantie tussen de realiteit betreffende sociale stratificatie en subjectieve perceptie ervan lijkt van belang te zijn om stemgedrag in Nederland te kunnen begrijpen.

Na de bevinding dat het niet overeenstemmen van iemands objectieve sociale klasse en subjectieve inschatting van klasse belangrijk is om stemgedrag in Nederland te begrijpen, is het interessant om hier in de toekomst verder onderzoek naar te doen. Aangezien lagere en hogere subjectieve klassen respectievelijk (economisch) linkere en rechtser politieke partijen verkiezen, kan de vervolgvraag gesteld worden of hier nog verdere va-

riatie in bestaat. In dit onderzoek kon niet ingegaan worden op de vraag of er binnen die voorkeur van de lagere/hogere subjectieve klasse voor linkse/rechtse politieke partijen nog patronen bestaan met betrekking tot specifieke linkse/rechtse partijen die geprefereerd worden. Het is relevant om na te gaan of verschillende objectieve achtergronden binnen dezelfde subjectieve klasse op hun beurt verband houden met specifieke partijvoorkeuren binnen de linkse of rechtse voorkeur van die subjectieve klasse. Verder is het nuttig om ook een onderzoeksagenda voor te stellen die verder gaat dan louter het bestuderen van electorale gevolgen. Na de bevindingen rond subjectieve klasse, rijst logischerwijze de vraag wat precies de redenen zijn waarom mensen denken deel uit te maken van een andere sociale klasse dan de, volgens sociologen gedefinieerde, objectieve klasse. Enkele mogelijke invalshoeken die verkend worden steunen op ideeën rond cognitieve dissonantie (Festinger 1964), sociale mobiliteit (Savage 2001; Stuber 2005) en pluralisme (Jackman et al. 1973; Evans et al. 2004). Ten slotte wordt akkoord gegaan met Sosnaud et al. (2013) die het belang benadrukken van het bestuderen van de gevolgen van discordante klassenposities. Door een bredere variëteit aan gedragsvormen te onderzoeken kan de sociologie van sociale klassen verder verduidelijkt worden.

Noten

1. Om dit nog steeds lopende debat rond de relevantie van sociale klasse te illustreren kan verwezen worden naar de speciale uitgave van *Sociological Review* van mei 2015. Hier worden verschillende benaderingen van en discussies over sociale klasse besproken, dit aan de hand van de Great British Class Survey (GBSC).
2. Als voorbeeld kan verwezen worden naar Ganzeboom en Treiman (1996).
3. Op zijn beurt wordt ook de claim van De Graaf et al. (1995) in twijfel getrokken (Stonecash 2015; Hout, Brooks en Manza 1995).
4. Daarnaast suggereert het marxistische idee van 'vals klassenbewustzijn' dat andere factoren kunnen leiden tot een verschillende inschatting van iemands eigen klasse (Lukács en Lukács 1971). Bijvoorbeeld het lid zijn van de arbeidersklasse kan door iemand als stigmatiserend ervaren worden waardoor dit lidmaatschap ontkend wordt (Crompton 2008).
5. Het concept van *verbeelde gemeenschappen* ontstond in de literatuur rond nationalisme (Anderson 1991) als een constructivistische oriëntatie tegenover de natiestaat met als centrale idee dat een natie bestaat als mensen zichzelf zien als lid van die groep.
6. In dit artikel ligt de focus, in de traditie van onderzoek naar klassengebonden stemgedrag, op stemkeuzes gemotiveerd door persoonlijke belangen gerelateerd aan iemands (subjectieve) klassenpositie. Daarnaast zijn er ook andere redenen mogelijk waarom mensen een bepaalde stemkeuze maken, zoals strategisch stemgedrag (Cain 1978; Endersby 2009), het 'bandwagon effect' (Morton, Muller, Page en Topler 2015) of altruïstisch stemgedrag (Helsley en O'Sullivan 1994)

7. De economisch-rechtse positie van de PVV valt in zekere mate toe te schrijven aan het feit dat in dit artikel met data afgenomen in 2009 gewerkt wordt. Sindsdien is de PVV afgeweken van haar toenmalige economisch-rechts-liberale koers. Voor de representativiteit van dit onderzoek is dit geen probleem aangezien er niet gefocust wordt op partijresultaten maar wel op de vraag of dan wel iemands objectieve klasse of diens perceptie van klasse de betere voorspeller van stemgedrag is.
8. Hiervoor zijn twee redenen: ten eerste zijn er discrepanties tussen de meting van objectieve en subjectieve klassenposities. De objectieve posities zijn gemeten door middel van een EGP-schema waar een onderscheid tussen tien posities gemaakt wordt, terwijl de subjectieve inschatting bestaat uit vijf mogelijke posities, wat inhoudt dat deze informatie anders moet ingedeeld worden om coherentie te vinden. Ten tweede is deze hercategorisatie analoog met die van Sosnaud et al. (2013) die steunen op een onderscheid tussen arbeidersklasse, middenklasse en hogere klasse. Hoewel er als alternatieven verscheidene internationaal gewaardeerde klassenschema's bestaan (Goldthorpe, Llewlyn en Payne 1980; Weeden en Grusky 2004, 2012), is het door databeperkingen niet mogelijk om deze methodologische mogelijkheden verder te exploreren.
9. De redenen voor deze mismatch zijn in de literatuur nog niet uitgebreid onderzocht. Uit het beperkte aantal studies komt naar voren dat het belang van een etnische of religieuze identiteit net als sociale mobiliteit een rol kunnen spelen (Hout 2008; Jackman en Jackman 1973; Lijphart 1975; Savage 2001; Stuber 2005).
10. Protestanten en andere aanhangers van niet-katholieke religies stemmen rechtser op de algemene en culturele schaal, net als sterker religieuze mensen. Vrouwen stemmen bij de drie schalen linkser dan mannen. Ten slotte prefereren niet-getrouwde mensen op een algemene links-rechts-schaal ook eerder linkse partijen en stemmen ouderen economisch rechtser.

Literatuur

- Abrams, D. en M.A. Hogg (2006) *Social identifications: A social psychology of intergroup relations and group processes*. London: Routledge.
- Achterberg, P. (2006) *Considering Cultural Conflict: Class politics and Cultural Politics in Western Societies*. Maastricht: Shaker.
- Adair, S. (2001) Immeasurable Differences: A Critique of the Measures of Class and Status Used in the General Social Survey. *Humanity & Society*, 25(1): 57-84.
- Alford, R.R. (1963a) *Party and society; the Anglo-American democracies*. Chicago: Rand McNally.
- Alford, R.R. (1963b) The Role of Social Class in American Voting Behavior. *The Western Political Quarterly*, 16(1): 180-194. doi: 10.2307/445967
- Allison, P.D. (2009) *Fixed effects regression models* (Vol. 160). Thousand Oaks: SAGE.
- Andersen, R. en J. Curtis (2012) The polarizing effect of economic inequality on class identification: Evidence from 44 countries. *Research in Social Stratification and Mobility*, 30(1): 129-141.
- Anderson, B. (1991) *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. New York: Verso/New Left Books.
- Bol, T. en K.A. Weeden (2014) Occupational Closure and Wage Inequality in Germany and the United Kingdom. *European Sociological Review*, doi: 10.1093/esr/jcu095.

- Brakel-Hofmans, M. van den (2007) De ongelijkheid van inkomens in Nederland. *Socialeconomische Trends*, 3: 7-11.
- Brug, W. van der en J. van Spanje (2009) Immigration, Europe and the 'new' cultural dimension. *European Journal of Political Research*, 48(3): 309-334.
- Cain, B.E. (1978) Strategic Voting in Britain. *American Journal of Political Science*, 22(3): 639-655, doi: 10.2307/2110465.
- Calhoun, C. (1982) *The question of class struggle: social foundations of popular radicalism during the industrial revolution*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Centers, R. (1949) *The psychology of social classes: a study of class consciousness*. Princeton: Princeton University Press.
- Chan, T.W. en J.H. Goldthorpe (2007) Class and Status: The Conceptual Distinction and its Empirical Relevance. *American Sociological Review*, 72(4): 512-532, doi: 10.1177/000312240707200402.
- Christensen, P.N., H. Rothgerber, W. Wood en D.C. Matz (2004) Social norms and identity relevance: A motivational approach to normative behavior. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30(10): 1295-1309.
- Clark, T.N. en S.M. Lipset (1991) Are social classes dying? *International Sociology*, 6(4): 397-410.
- Clark, T.N., S.M. Lipset en M. Rempel (1993) The declining political significance of social class. *International sociology*, 8(3): 293-316.
- Crompton, R. (2008) *Class and stratification*. Cambridge: Polity.
- Curtis, J.P. (2014) *Class Identification in Modern Democracies: A Comparative Study of its Sources and Effects*. Toronto: University of Toronto.
- Devine, F. (1992) Social identities, class identity and political perspectives. *The Sociological Review*, 40(2): 229-252, doi: 10.1111/j.1467-954X.1992.tb00888.x.
- Domański, H. (2008) A new dimension of social stratification in Poland? Class membership and electoral voting in 1991-2001. *European Sociological Review*, 24(2): 169-182.
- Domhoff, G.W. (2002) The power elite, public policy, and public opinion. In: J. Manza, F. Cook en B. Page (red.) *Navigating public opinion: Polls, policy, and the future of American democracy*. New York: Oxford University Press, 124-137.
- Eijk, C. van der en B. Niemoller (1983) *Electoral Change in the Netherlands*. Amsterdam: CT.
- Endersby, J.W en K.B. Shaw (2009) Strategic Voting in Plurality Elections: A Simulation or Duverger's Law. *PS: Political Science and Politics*, 42(2): 393-399, doi: 10.2307/40647545.
- Evans, G. (2000) The continued significance of class voting. *Annual review of political science*, 3(1): 401-417.
- Evans, M.D. en J. Kelley (2004) Subjective social location: data from 21 nations. *International Journal of Public Opinion Research*, 16(1): 3-38.
- Festinger, L. (1964) Behavioral Support for Opinion Change. *Public Opinion Quarterly*, 28(3): 404-417, doi: 10.1086/267263.
- Ganzeboom, H.B., P.M. de Graaf en D.J. Treiman (1992) A standard international socio-economic index of occupational status. *Social Science Research*, 21(1): 1-56.
- Giddens, A. en D. Held (1982) *Classes, power, and conflict: classical and contemporary debates*. Oakland: University of California Press.
- Goldthorpe, J.H., C. Llewellyn en C. Payne (1980) *Social mobility and class structure in modern Britain*. Oxford: Clarendon Press.
- Graaf, N.D. de, P. Nieuwebeerta en A. Heath (1995) Class mobility and political preferences: individual and contextual effects. *American Journal of Sociology*, 100(4): 997-1027.
- Güveli, A., R. Luijckx en H.B.G. Ganzeboom (2012) Patterns of intergenerational mobility of the old and new middle classes in a post-industrial society: Netherlands 1970-2006. *Social Science Research*, 41(2): 224-241.

- Hellemans, S. (1988) Verzuiling en ontzuiling van de katholieken in België en Nederland. Een historisch-sociologische vergelijking. *Sociologische Gids*, 35(1): 43-56.
- Helsley, R.W. en A. O'Sullivan (1994) Altruistic voting and campaign contributions. *Journal of Public Economics*, 55(1): 107-119.
- Holton, R. en B.S. Turner (2010) *Max Weber on Economy and Society*. London: Routledge.
- Hout, M. (2008) How class works: Objective and subjective aspects of class since the 1970s. In: A. Lareau en D. Conley (red.) *Social class: How does it work?* New York: Russell Sage Foundation, 25-64.
- Hout, M., C. Brooks en J. Manza, (1995) The Democratic Class Struggle in the United States, 1948-1992. *American Sociological Review*, 60(6): 805-828, doi: 10.2307/2096428.
- Houtman, D., P. Achterberg en A. Derks (2009) *Farewell to the leftist working class*: New Brunswick: Transaction.
- Huber, E., C. Ragin en J.D. Stephens (1993) Social Democracy, Christian Democracy, Constitutional Structure, and the Welfare State. *American Journal of Sociology*, 99(3): 711-749, doi: 10.2307/2781288.
- Huddy, L. en N. Khatib (2007) American patriotism, national identity, and political involvement. *American Journal of Political Science*, 51(1): 63-77.
- Jackman, M.R. (1979) The Subjective Meaning of Social Class Identification in the United States. *Public Opinion Quarterly*, 43(4): 443-462.
- Jansen, G., G. Evans en N.D. de Graaf (2013) Class voting and Left-Right party positions: A comparative study of 15 Western democracies, 1960-2005. *Social Science Research*, 42(2): 376-400.
- Klingemann, H.D., A. Volkens, J. Bara, B. Ian en M. McDonald (2006) *Mapping Policy Preferences II: Estimates for Parties, Electors, and Governments in Eastern Europe, European Union, and OECD 1990-2003*. Oxford: Oxford University Press.
- Kriesi, H., E. Grande, R. Lachat, M. Dolezal, S. Bornschier en T. Frey (2006) Globalization and the transformation of the national political space: Six European countries compared. *European Journal of Political Research*, 45(6): 921-956.
- Lijphart, A. (1975) *The politics of accommodation: pluralism and democracy in the Netherlands*. Berkeley: University of California Press.
- Lipset, S.M. (1959) Democracy and working-class authoritarianism. *American Sociological Review*, 24(4): 482-501.
- Lipset, S.M. (1963) *Political man: The social bases of politics*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Lipset, S.M. en R. Bendix (1991) *Social mobility in industrial society*. New Brunswick: Transaction.
- Lukács, G. en G. Lukács (1971) *History and class consciousness: Studies in Marxist dialectics* (vol. 215). Cambridge: MIT Press.
- Mann, M. (1973) *Consciousness and action among the Western working class*. London: MacMillan.
- Manza, J. en C. Brooks (1999) *Social Cleavages and Political Change: Voter Alignments and US Party Coalitions: Voter Alignments and US Party Coalitions*. Oxford: Oxford University Press.
- Merton, R.K. (1995) The Thomas Theorem and the Matthew Effect. *Social forces*, 74(2): 379-422, doi: 10.2307/2580486.
- Middendorp, C.P. (1991) *Ideology in Dutch politics: The democratic system reconsidered 1970-1985*. Assen: Van Gorcum.
- Morton, R.B., D. Muller, L. Page en B. Torgler (2015) Exit polls, turnout, and bandwagon voting: Evidence from a natural experiment. *European Economic Review*, 77(0): 65-81.
- Nakhaie, M.R. (1992) Class and Voting Consistency in Canada: Analyses Bearing on the Mobilization Thesis. *The Canadian Journal of Sociology/Cahiers canadiens de sociologie*, 17(3): 275-299, doi: 10.2307/3341324.

- Nieuwebeerta, P., N.D. de Graaf en W. Ultee (2000) The effects of class mobility on class voting in post-war western industrialized countries. *European Sociological Review*, 16(4): 327-348.
- Oesch, D. (2008) Explaining Workers' Support for Right-Wing Populist Parties in Western Europe: Evidence from Austria, Belgium, France, Norway, and Switzerland. *International Political Science Review*, 29(3): 349-373.
- Onraet, E., A. van Hiel en K. Dhont (2013) The relationship between right-wing ideological attitudes and psychological well-being. *Personality and Social Psychology Bulletin*, doi: 0146167213478199.
- Pakulski, J. en M. Waters (1996) *The Death of Class*. London: Sage.
- Savage, M. (2001) Class Identity in Contemporary Britain: The Demise of Collectivism. In: G. Van Gyes, H. De Witte en P. Pasture (red.) *Can class still unite? The differentiated work force, class solidarity and trade unions*. Aldershot: Ashgate.
- Scott, J.C. (2014) *Stratification and power: Structures of class, status and command*. Hoboken: John Wiley & Sons.
- Sosnaud, B., D. Brady en S.M. Frenk (2013) Class in name only: Subjective class identity, objective class position, and vote choice in American presidential elections. *Social Problems*, 60(1): 81-99.
- Stonecash, J.M. (2015) The Future of Class Analyses in American Politics. In: R.A. Scott and S.M. Kosslyn (red.) *Emerging Trends in the Social and Behavioral Sciences: An Interdisciplinary, Searchable, and Linkable Resource*. Hoboken: John Wiley & Sons.
- Stubager, R. (2009) Education-based group identity and consciousness in the authoritarian-libertarian value conflict. *European Journal of Political Research*, 48(2): 204-233, doi: 10.1111/j.1475-6765.2008.00834.x.
- Stubager, R. (2010) The development of the education cleavage: Denmark as a critical case. *West European Politics*, 33(3): 505-533.
- Svallfors, S. (1997) Worlds of Welfare and Attitudes to Redistribution: A Comparison of Eight Western Nations. *European Sociological Review*, 13(3): 283-304.
- Svallfors, S. (1999) The middle class and welfare state retrenchment. In: S. Svallfors en P. Taylor-Gooby (red.) *The end of the welfare state? Responses to state retrenchment*. London: Routledge, 34-52.
- Tajfel, H. (1974) Social identity and intergroup behaviour. *Social Science Information/sur les sciences sociales*, 13: 65-93.
- Thomas, W. en D. Thomas (1928) *The child in America: behaviour problems and progress*. New York: Knopf.
- Thomassen, J. (2000) Politieke veranderingen in Nederland. In: J. Thomassen, K. Aarts en H. van der Kolk (red.) *Politieke veranderingen in Nederland*. Den Haag: Sdu, 17-34.
- Turner, J.C. (1975) Social comparison and social identity: Some prospects for intergroup behaviour. *European journal of social psychology*, 5(1): 1-34.
- Turner, J.C. (1985) Social categorization and the self-concept: A social cognitive theory of group behavior. *Advances in group processes: Theory and research*, 2: 77-122.
- Vanneman, R.D. (1980) US and British perceptions of class. *American Journal of Sociology*, 85(4): 769-790.
- Waal, J. van der, P. Achterberg en D. Houtman (2007) Class is not dead – it has been buried alive: class voting and cultural voting in postwar western societies (1956-1990). *Politics & Society*, 35(3): 403-426.
- Wacquant, L.J. (1991) Making Class: The Middle Class(es) in Social Theory and Social Structure. In: S.G. McNall, R. Levine en R. Fantasia (red.) *Bringing Class Back In. Contemporary and Historical Perspectives*. Boulder: Westview Press, 39-64.

- Weakliem, D.L. (1995) Two models of class voting. *British Journal of Political Science*, 25(2): 254-270.
- Weakliem, D.L. en A.F. Heath (1994) Rational choice and class voting. *Rationality and Society*, 6 (2): 243-270.
- Weber, M. (2009) *From Max Weber: essays in sociology*. London: Routledge.
- Weeden, K.A. en D.B. Grusky (2004) Are there any big classes at all? *Research in Social Stratification and Mobility*, 22: 3-56.
- Weeden, K.A. en D.B. Grusky (2012) The Three Worlds of Inequality. *American Journal of Sociology*, 117(6): 1723-1785, doi: 10.1086/665035.
- Weisberg, H.F. (1987) The demographics of a new voting gap marital differences in American voting. *Public Opinion Quarterly*, 51(3): 335-343.

Over de auteur

Lorenzo D'Hooge behaalde zijn master Sociologie aan de Universiteit Gent en is als promovendus verbonden aan het departement Sociologie van de Universiteit van Tilburg. Daar verricht hij als cultuursocioloog onderzoek naar hoe betekenisgeving en percepties van de realiteit, zoals de eigen positie in een sociale klasse, uiteenlopende vormen van gedrag (politiek gedrag, gezondheidsgedrag) kunnen beïnvloeden en sturen.

E-mail: l.dhooge@uvt.nl

Appendix 1

Tabel A1 Descriptieve waarden van de gebruikte variabelen

Variabelen	Range	N (%) Gemiddelde (SD)
Stemgedrag	-13.09-23.11	5.08 (10.46)
Links-rechts-schaal	-0.80-2.54	0.75 (0.93)
Economische schaal	0.35-0.79	1.85 (1.16)
Culturele schaal		

OBJECTIEVE KLASSE, INSCHATTING VAN KLASSE EN STEMGEDRAG IN NEDERLAND

Variabelen	Range	N (%) Gemiddelde (SD)
Klassencombinaties	0/1	56 (6,0%)
Concordante arbeidersklasse (ref.)	0/1	74 (7,9%)
Arbeidersklasse naar middenklasse	0/1	31 (3,3%)
Arbeidersklasse naar hoge klasse	0/1	71 (7,6%)
Middenklasse naar arbeidersklasse	0/1	367 (39,3%)
Concordante middenklasse	0/1	103 (11,0%)
Middenklasse naar hoge klasse	0/1	7 (0,7%)
Hoge klasse naar arbeidersklasse	0/1	115 (12,3%)
Hoge klasse naar middenklasse	0/1	111 (7,9%)
Concordante hoge klasse		
Religieuze denominatie	0/1	540 (53,7%)
Niet-religieus (ref.)	0/1	221 (22,0%)
Katholiek	0/1	128 (12,7%)
Protestant		
Religiositeit	0-10	4.77 (3.10)
Burgerlijke stand	0/1	595 (59,2%)
Getrouwd (ref.)	0/1	410 (40,8%)
Niet-getrouwd		
Geslacht	0/1	471 (46,9%)
Man (ref.)	0/1	534 (53,1%)
Vrouw		
Opleiding	10-58	21.83 (6.61)
Leeftijd	18-88	53.38 (14.61)

